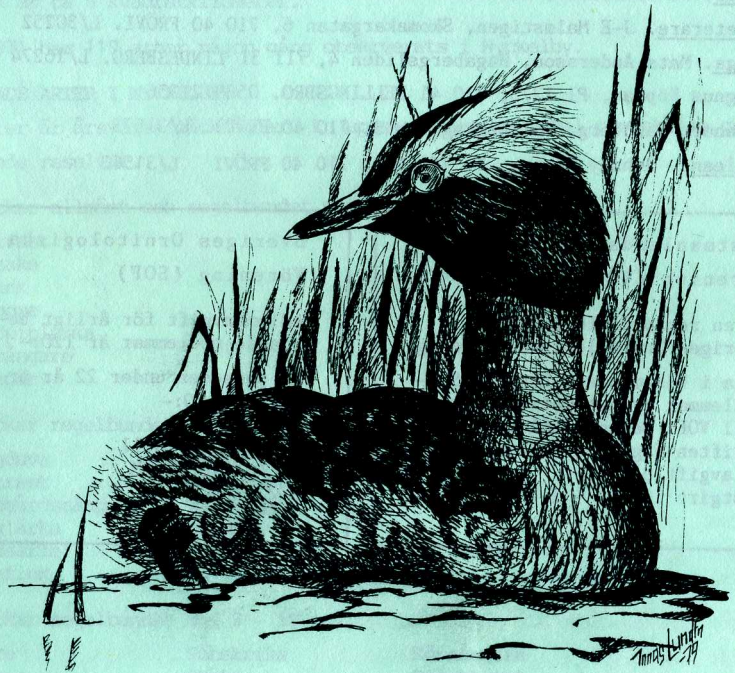

PANDION

1989:2 ÅRG 5

TIDSKRIFT FÖR FÅGELINTRESSERADE

I PANDION publiceras resultatet av den ornitologiska aktiviteten inom
LINDESBERGS KOMMUN - inventeringar, rapporter, fågelskydd, föreningsnyheter mm

Redaktion: Mats Andersson, Hagabergsliden 4 711 31 Lindesberg 0581/16274
Jan-Erik Malmstigen, Skomakarg. 6 710 40 FRÖVI 0581/30252

Pandion utkommer årligen med 3 nummer (i mars, augusti och december månad).

MEDLEMSKAP i FFK erhålles genom att betala 30:- på postgiro 484 16 67 - 1,
familjeavgift; 5:-/medl. och ungdomar 4-16 betalar 15:-.

I medlemskapet ingår PANDION (3nr) samt årsrapporten "Fåglar i Lindesbergs
kommun 1988.

STYRELSEN:

Ordf. Sven-Olof Eriksson, Spannmålgatan 24, 710 40 FRÖVI. L/30902

Vice ordf. Jerry Andersson, Källbacken Lia, 710 40 FRÖVI. L/31369

Kassör. Bo Dahlström, Karlslund Ullersäter, 710 40 FRÖVI. L/32213

Sekreterare. J-E Malmstigen, Skomakargatan 6, 710 40 FRÖVI. L/30252

Övriga. Mats Andersson, Hagabergsliden 4, 711 31 LINDESBERG. L/16274

Magnus Köpman, Pl 1273, 710 41 FELLINGSBRO. 0589/21356

Lennart Sandberg, Tallbacksgatan 3, 710 40 FRÖVI. L/31573

Suppleant. Johnny Tegin, Pl 16b Lia, 710 40 FRÖVI L/31563

Västmanlands Ornitologiska
Förening (VOF)

är en regional förening av
Sveriges Ornitologiska Förening.

Alla i Västmanland bosatta SOF-
medlemmar är automatiskt anslutna
till VOF. Dessa erhåller medlems-
skriften Fåglar i Västmanland mot
en avgift på 40:-
Postgiro 10 654 - 2

Sveriges Ornitologiska
Förening (SOF)

Medlemsavgift för årligt be-
talande medlemmar är 120:-

För personer under 22 år är
avgiften 70:-

Adress: Box 26011
100 41 STOCKHOLM
08/210508

Omslagsbild: Svarthakedopping, teckning Jonas Lundin

FÅGLAR I SYDÖSTRA LINDESBERG

JAN WILHELMSON

I Pandion, nr 2 1987, skrev Mats Andersson om Fåglar i nordvästra Lindesberg.
I den här uppsatsen tänker jag ge en bild av fågellivet i Nyckelby, den syd-
östligaste byn i Lindesbergs kommun.

Sen 1971 har jag gjort anteckningar om fåglar i bymarkerna. Området ingår i
en atlasruta och revirkartering har pågått under flera år.

Nyckelby ligger i en utpräglad jordbruksbygd. Hälften av området är åkrar och
till en del naturliga beten. I väster gränsar byns åkrar mot ett mindre vatten-
drag, Skedviån. Den andra hälften består av skog. Särskilt vid gränsen mot
Medåker finns ett sammanhängande barrskogsområde. Området som behandlas i upp-
satsen är ca 5 kvadratkilometer.

Sen 1971 har 119 arter någon gång observerats i Nyckelby.

HÄCKANDE ARTER I NYCKELBY.

63 arter är årsvissa häckfåglar. En uppskattning av antal par skulle ge
följande resultat.

A. Häckar allmänt och regelbundet med många par.

Koltrast
Rödhake
Bofink
Talgöxe
Trädpiplärka
Lövsångare
Gulspurv

B. Häckar regelbundet med 10 - 30 par.

Ringduva	Svartvit flugsnappare
Taltrast	Svartmes
Trädgårdssångare	Talltita
Sånglärka	Tofsmes
Sädesärta	Pilfink
Grönfink	

C. Häckar regelbundet med 3 - 10 par.

Stare	Nötskrika	Rörsångare
Kaja	Skata	Björktrast
Järpe	Stenskvätta	Buskskvätta
Svarthätta	Grå flugsnappare	Domherre
Blåmes	Entita	Kungsfågel
Tornseglare	Trädkrypare	Hussvala
Kråka	Sävspurv	Rödvingetrast
Gråspurv	Grönsångare	Törnsångare
Större hackspett	Gröngöling	Nötväcka
Gök		

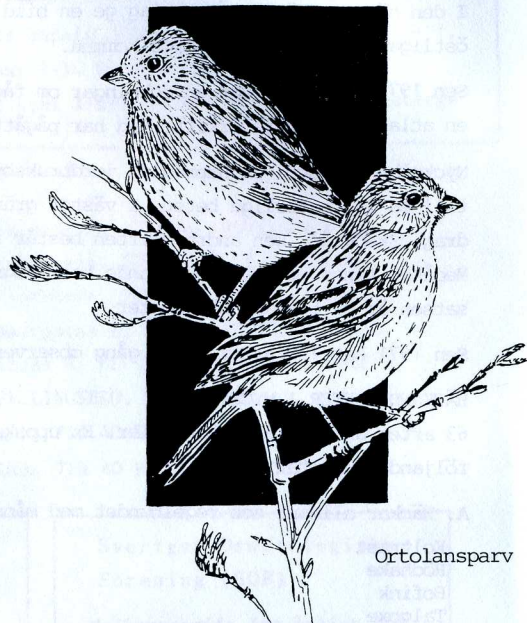
D. Häckar regelbundet med 1 - 2 par.

Ormvråk	Gräsand	Knipa
Tjäder	Fasan	Törnskata
Spillkråka	Årtsångare	Morkulla
Hämpling	Ortolansparv	Rödstjärt
Ladusvala	Göktyta	Kattuggla
Korp		

KOMMENTAR TILL ARTLISTAN

A. Öppna landskap. Större delen av de öppna markerna i Nyckelby är, som på många andra håll, modernt brukade åkrar. Men, två av gårdarna har fortfarande oödslade naturbeten, beten närmast av torrängstyp. Hämplingen är karaktärsfågeln och helt bunden till de enbuskrika betena, tyvärr är hämplingen på kraftig tillbakagång. Stenskvätta har en bra stam i Nyckelby och i grannbyarna, liksom ortolansparv som brukar häcka med 2 par. Skedviån, som utgör bygränsen mot väster, är ett litet vattendrag med ett par stora vassområden. Sävspärv är den vanligaste arten. Sävspärv kan också någon gång häcka i diken med vass.

B. Skog. Skogsmarkerna i Nyckelby är bondeskog och några stora hyggen finns inte. I gränstrakterna i öster, mot Medåker, finns fortfarande partier med gammal skog och skogsmarkerna är rika på sumpdrag och småkärr. Järpen har en god stam i Nyckelby. Tjäder har etablerat sig de senaste åren. I skogen mot Medåker finns fortfarande ormvråk och spillkråka liksom korp. Däremot är rödstjärten fåtalig. Trastarna, med undantag av dubbeltrast, har liksom rödhake stora stammar i Nyckelby. Skogsmarker och gårdstomterna är rika på hålträd och flera hålbbyggande fåglar har bra stammar i Nyckelby. Både gröngöling och större hackspett häckar med flera par, däremot inte mindre hackspett. trots en relativt rik artsammansättning så finns det arter som borde finnas i Nyckelby men som aldrig ens observerats. Nattskärra, hämsångare och hornuggla är tex tre arter som saknas och som jag tycker borde finnas på obslistan för Nyckelby.

Ortolansparv

TILLFÄLLIGT OCH TROLIGEN HÄCKANDE ARTER

3 arter häckar möjligen varje år i Nyckelby: sparvhök, dubbeltrast och skogsduva.

7 arter har häckat eller häckar sporadiskt. Grönsiska och korsnäbb sp. häckar sporadiskt. Tillfälligt häckande: stjärtnes, en häckning 1973. Rapphöna, har häckat två gånger. Tofsvipa, häckade på fälten vid ån i början av 70-talet. Sen borta. Ett par uppehöll sig vid ån våren, sommaren 1988. Storspov, häckade vid ån 71,72. Sen borta. Åter på fälten vid ån våren 1988. Gärdsmyg, revir under två år i början av 70-talet. Nu bara tillfälligt på höstarna.

FÖRÄNDRINGAR

Flera vanliga fåglar har haft en markant nedgång framför allt under åttitalet.

Stare. Bara i vår trädgård häckade under 70-talet 4-5 par. 1988 fanns i hela byn totalt 2 par. Hela den svenska stamstammen har minskat. En lokal orsak till tillbakagången kan vara att staren konkurrerats ut av kajan.

Tornseglare. På klar tillbakagång under 80-talet. Tidigare var det vanligt med 7-8 par vid våra hus. Revirkarteringen förra året gav 1 par.

Hämpling. Karaktärsfågel för Nyckelbys betade torrängar. Som mest häckade ca 8 par på tre olika lokaler. Förra året kunde jag inte konstatera någon häckande hämpling.

Rapphöna. Har häckat två gånger. Under de senaste tre åren ingen observation.

Gök. Antalet ropande fåglar har minskat markant under 80-talet. 1988 hördes bara två gökar.

Gräspärv. Även om resultaten av revirkarteringarna hittills inte visar på någon säker tillbakagång har jag märkt en minskning i hela området. Samma sak gäller för sädesärta och buskskvätta.

För några arter kan man glädjande nog notera ökning. Fasan, kaja och tjäder är arter som kommit till som häckfåglar sen 1971. Tofsvipa och storspov häckade båda på fälten vid ån i början av 70-talet. 1988 noterades båda arterna igen på sina gamla lokaler. En storspov uppehöll sig hela våren nere vid ån liksom ett par tofsvipor.

Av skogshönsen är det järpen som har en stadig stam i området. Tjäder etablerade sig 1987 och i vår kunde för första gången en spelande orre höras.

Gulspärv har nu en mycket stor stam i Nyckelby. 1971 fanns några par. Nu är det en av de vanligaste arterna och den här vintern uppehöll sig den största gulspärvs flock jag sett i byn. Mer än 200 fåglar. Pilfink är också en art som ökat märkbart liksom grönsångare.

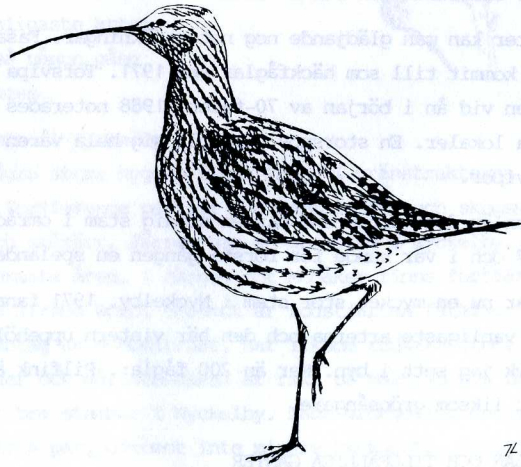
RASTANDE FÅGLAR OCH TILLFÄLLIGA GÄSTER

Byns åkermarker och beten är utmärkta rastplatser för många arter och stora flockar rastar framför allt på hösten. Ringduvor och trastar har de största flockarna. Snöspärv rastar också varje år. Däremot har sjuttioalets stora vipflockar försvunnit.

Fjällvråk och blå kärrhök är mer eller mindre årsvisna besökare i Nyckelby. Brun kärrhök har observerats en gång. Tornfalk har glädjande nog visat sig två gånger under 80-talet. Bland övriga tillfälliga arter kan nämnas mindre hackspett som är mer eller mindre årsvisst, däremot har ingen häckning kunnat konstateras. Tretåig hackspett sågs nästan varje år under 70-talet, däremot finns inga observationer under 80-talet. Nämnas kan också råka och ringtrast som båda "dykt" upp under de senaste åren.

Häger är en art som blivit så gott som årsvisst under åttiotalet. Till sist några rader om en av de 119 arter som påträffats i byn. Den roligaste observationen daterar sig från den 7 januari 1987. Det var en mycket kall dag, minus 29 grader på morronen. Och den mor onen satt under drygt två timmar en fjälluggla på skorstenen till vårt hus.

Det känns skönt på något sätt att en med åren alltmer "lat" fågelskådare med hemmabyn som observationsområde kan få uppleva såna möten hemma på gården.

Storspoven tycks glädjande nog ha återkommit som häckfågel i Nyckelby.

SKRATTMÅSEN I LINDESBERGS KN

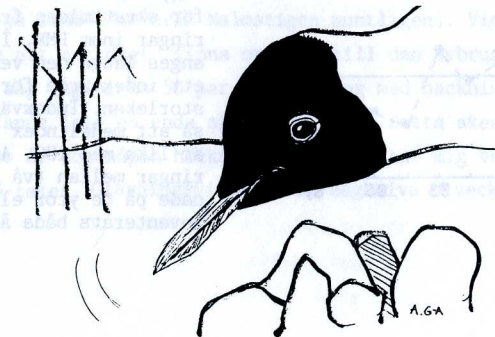
MATS ANDERSSON

INLEDNING

Skrattmåsen har funnits i Sverige mindre än tvåhundra år. Första fyndet gjordes utanför Gotland, där ett exemplar sköts 1798 (SOF 1978). Arten har därefter varit mycket framgångsrik att kolonisera landet, även om invandringen var försiktig de första etthundra åren. Under så gott som hela 1800-talet fanns skrattmåsen uteslutande i sydöstra Sverige; i skåne, på Öland och Gotland.

De första svenska skrattmåsarerna härstammade antagligen från sydöstra Europa (Fredriksson 1979). Riktningen på invandringen var således från sydost mot nordväst och fortsatte så upp i mellansverige under 1900-talets början. Dessförinnan hade de första häckningarna noterats i Tåkern och Hornborgasjön 1894 respektive 1895.

Skrattmåsen häckade första gången i Närke 1916, med ett ensamt par vid Oset utanför Örebro (Rosenberg 1947). I Västmanland var första noterade häckning vid Västerås 1923 (Girell 1942). I Lindesbergs kommun etablerade sig skrattmåsen med största sannolikhet i slutet av 1920-talet, då den stora kolonin vid Näset, Stora Lindessjön grundlades med de första häckande paren (genom Hans Resare muntligen). Någon gång kring 1920 sågs den första skrattmåsen i Väringen (Sjöstedt 1947) och i Storå blev arten första gången noterad ungefär 1930 då en ensam fågel sågs sitta på järnvägsbron över Storån (Ola Almkvist muntligen).

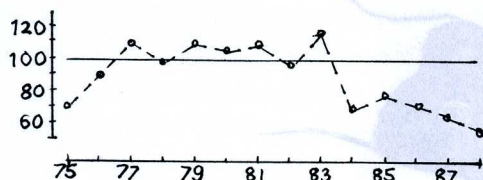
INVANDRINGENS FÖRLOPP

Invandringen i Sverige har under 1900-talet skett etappvis där tre expansiva skeden kan urskiljas, nämligen 1900-talets början, tiden kring 1930 och på 1950-talet. Omkring 1930 skedde invandring från såväl Danmark som Finland, så att kolonier upptäcktes vid Norrlandskusten och på Västkusten. Därigenom satte spridningen fart i ungefär tio år och efter en period av vila expanderade skrattmåsen kraftigt under 1950-talet såväl geografiskt som biotopmässigt. Häckningar skedde i tidigare otypiska miljöer som t ex skogstjärnar och små skär i havet (Fredriksson 1979).

Under 1970-talet kom så de första rapporterna om en tillbakagång och från flera håll uppgavs hela kolonier ha försvunnit. Denna negativa utveckling har fortsatt under 1980-talet och i bl a Uppland (Douhan 1988) och Dalarna (Bohlin 1988) är minskningen konstaterad genom landskapsvisa inventeringar.

Även i Lindesbergs kommun kan en tydlig minskning märkas under 1980-talet och lika här har kolonier försvunnit (Tabell 1.). Skrattmåsen utida minskning i hela landet har dessutom påvisats genom rikstäckande inventeringar inom projektet PMK (Programmet för miljö kvalitetsövervakning) som bedrivs från Lunds universitet (Figur 1). Vad denna minskning beror på är i detalj inte känt, troligen kan förändringar inom jordbruket vara huvudorsaken.

Den språngvisa spridningen till nya häckningslokaler som ägde rum under 1900-talet och som startade vid sekelskiftet, kan eventuellt sättas i samband med de sjösänkingsföretag som genomfördes under samma tid. De sänkta sjöarna blev nämligen utmärkta häckningslokaler, samtidigt nyskapades ytor för näringssök. Åkerarealen ökades från 2 miljoner ha till 3,5 miljoner ha under perioden 1850 till 1950 (Alexandersson m fl 1986), vallodlingen utvecklades samtidigt som madmarker hölls öppna genom slätter. Detta gynnade skrattmåsen, en våtmarksfågel som hämtar merparten av födan på omgivande marker runt häckningslokalen.

Figur 1. Grafisk redovisning för skrattmåsen från inventeringar inom PMK. I diagrammet anges längs den vertikala axeln ett indexvärde för populationsstorleken. Indexvärdet är valt så att medelindex för 1975-1984 är lika med 100. Alla förändringar mellan två år är beräknade på de ytor eller rutter som inventerats båda åren (Svensson 1989).

Under 1970- och 1980-talen har förändringen och utvecklingen inom jordbruket snabbt forcerats. Dräneringar och invallningar av våtmarker har tillsammans med upphörande bete i direkt anslutning till näringsrika sjöar medfört igenväxning och sumpiga strandskogar. Därigenom missgynnas skrattmåsen, en bland många andra arter, som för sin häckning kräver områden helt vattenomslutna där hög vegetation saknas nära boplatsen.

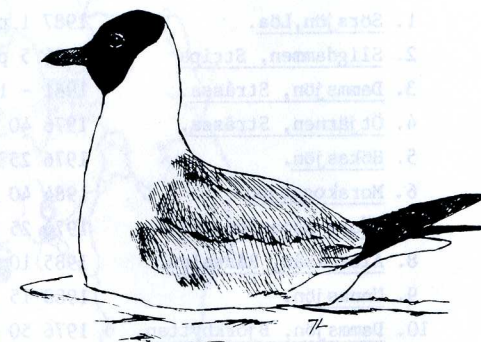
SKRATTMÅSLOKALER I LINDESBERGS KOMMUN 1976 - 1988.

Sammanlagt finns under rubricerade period häckning rapporterad, med kolonier eller enstaka par, från 23 st skilda lokaler (Tabell 1).

I Lindesbergs kommun har sjöarna inventerats vid två tillfällen under senare tid. År 1977 och 1978 besöktes 270 av de 287 sjöar som då bedömdes finnas i kommunen. Vid detta tillfälle hittades skrattmåsen häckande i sju sjöar (Malmstigen 1979).

I samband med sjöinventeringen som Frövi Fågelklubb genomförde i hela Lindesbergs kommun åren 1987 och 1988 fanns skrattmåsen häckande i totalt nio sjöar (Figur 3).

På övriga sedan tidigare kända lokaler var inga häckningar 1987 eller 1988. Under 1989 har dessvärre ytterligare minskning skett, både Österhammarssjön och Finnåkerssjön var helt utan häckande skrattmåsar. Framför allt vid Österhammarssjön har tillbakagången varit kraftig de sista tre åren (Tabell 1). Dessutom övergavs både Hökasjön och Sörbysjön efter påbörjad häckning 1989. Vid Sörbysjön var orsaken troligen det låga vattenståndet och bona övergavs då de hamnade på land (Jan-Erik Malmstigen muntligen). Vid Hökasjön däremot är det svårare att entydigt finna orsaken till den avbrutna häckningen. I mitten av maj såg jag cirka 50 par i full gång med häckningsbestyr och en månad senare fanns inte en enda skrattmåskvar. Detta skeende har även varit fallet tidigare år och någon häckning med ungar har mig veterligen inte ägt rum under 1980-talet. Gissningsvis kan den negativa utvecklingen för skratt-

måsen vid Hökasjön vara igenväxningen runt sjön. Sjön som ligger i ren skogs-
mark har till stor del tidigare omgivits av hyggen. Då skogen växte upp och
träden blev höga verkade detta troligen avskräckande på skrattmåsen, som läg-
ger sina bon öppret och, i likhet med många vadare, inte vill ha träd som kan
fungera som sittplatser åt predatorer nära boplatsen.

TABELL 1. Skrattmåslokaler i Lindesbergs kommun 1976 - 1988, för några
lokaler även 1989. Läget syns i Figur 2.

1. <u>Sörsjön, Löa.</u>	1987 1 par.
2. <u>Sligdammen, Stripa</u>	1984 5 par, 1986 2 par, 1987 3 par.
3. <u>Dammsjön, Stråssa.</u>	1981 - 1985 150 par, 1986 0 par.
4. <u>Ötjärnen, Stråssa.</u>	1976 40 par, 1979 0 par.
5. <u>Hökasjön.</u>	1976 25 par, 1987 250 par, 1989 50 par (avbryts).
6. <u>Morskogasjön.</u>	1984 40 par, 1987 10 par, 1989 2 par.
7. <u>Stora Aspasjön.</u>	1976 25 par, 1985 2 par, 1986 1 par.
8. <u>Albäckån, Råsvalen.</u>	1985 10 par.
9. <u>Unnasjön.</u>	1988 15 par.
10. <u>Dammsjön, Björkhyttan.</u>	1976 50 par, 1985 2 par, 1988 0 par.
11. <u>Näset, Stora Lindessjön.</u>	1976 - 1989 $\geq 1000 - 1200$ par.
12. <u>Björkasjön.</u>	1976 40 par.
13. <u>Hultasjön.</u>	1984 10 par, 1985 10 par.
14. <u>Spannarbodasjön.</u>	1976 50 par.
15. <u>Lunten.</u>	1976 10 par, 1981 1 par.
16. <u>Köttsjön.</u>	1976 15 par, 1977 175 par + 75 par (två kolonier).
17. <u>Bohrsån, Vedeväg.</u>	1976 100 par.
18. <u>Finnåkerssjön.</u>	1984 2 par, 1985 10 par, 1987 5 par, 1988-1989 0 par.
19. <u>Österhammarssjön.</u>	1977 40 par, 1978 25 par, 1979 100 par, 1980- 1987 50-100 par, 1988 5 par, 1989 0 par.
20. <u>Sällingesjön-Känässjön.</u>	1976 13 par.
21. <u>Sörbysjön.</u>	1981 10-20 par, 1987 15 par, 1989 ca 10 par (avbryts).
22. <u>Ullersättersviken, Väringen.</u>	1976 100 par (avbryts), 1981 10 par.
23. <u>Orrkilen, Sjömo.</u>	1986 8 par.

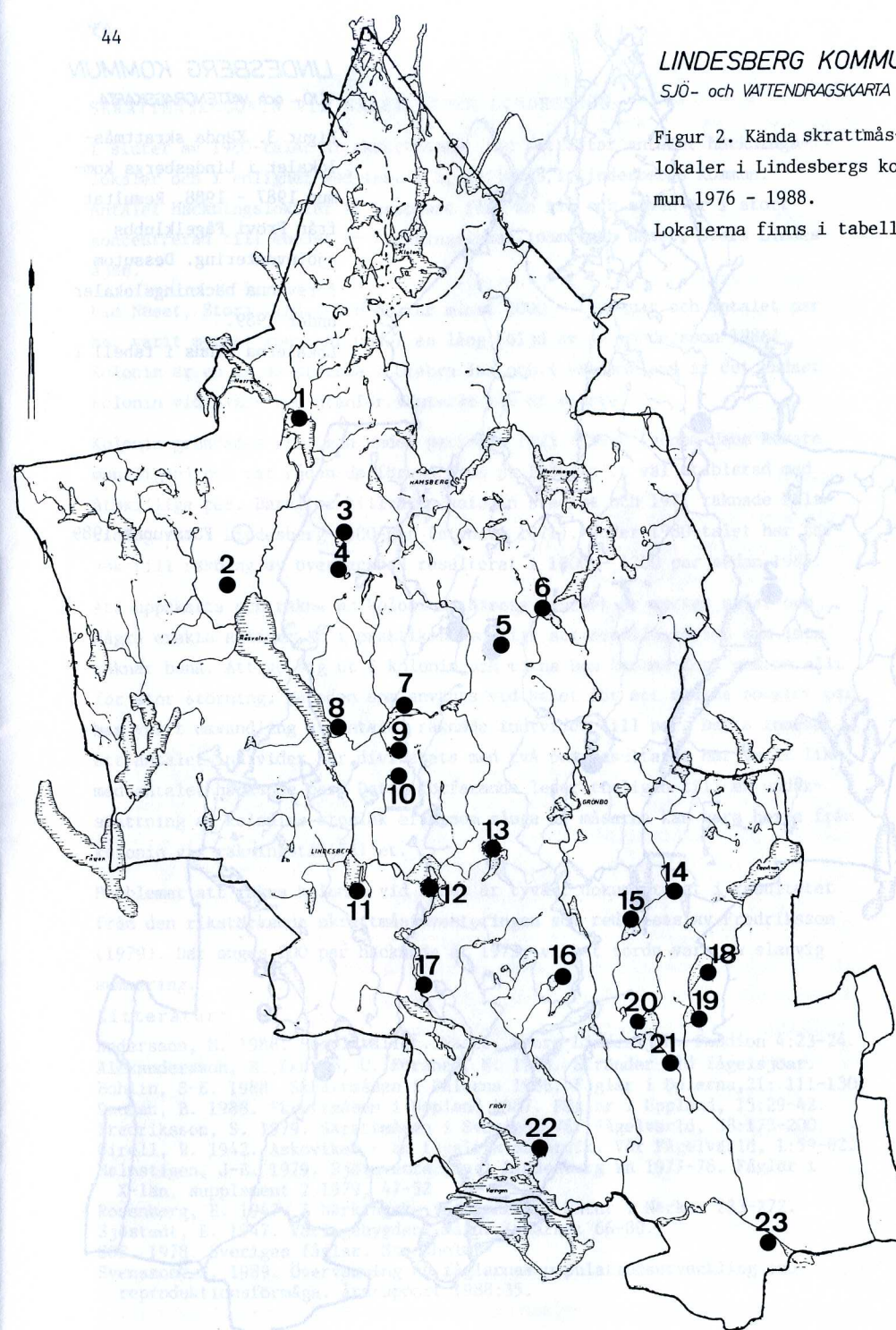
Biotopval: Lokal nr 2 belägen på slambank intill Stripa gruva. Lokalerna
3, 4 och 5 omges av barrskog. Övriga lokaler är i eutrofa (närlings-
rika) sjöar eller i näringsrika delar av oligotrofa (närlingsfattiga)
sjöar (nr 8 och till viss del nr 11).

LINDESBERG KOMMUN

SJÖ- och VATTENDRAGSKARTA

Figur 2. Kända skrattmåslokaler i Lindesbergs kom-
mun 1976 - 1988.

Lokalerna finns i tabell 1.

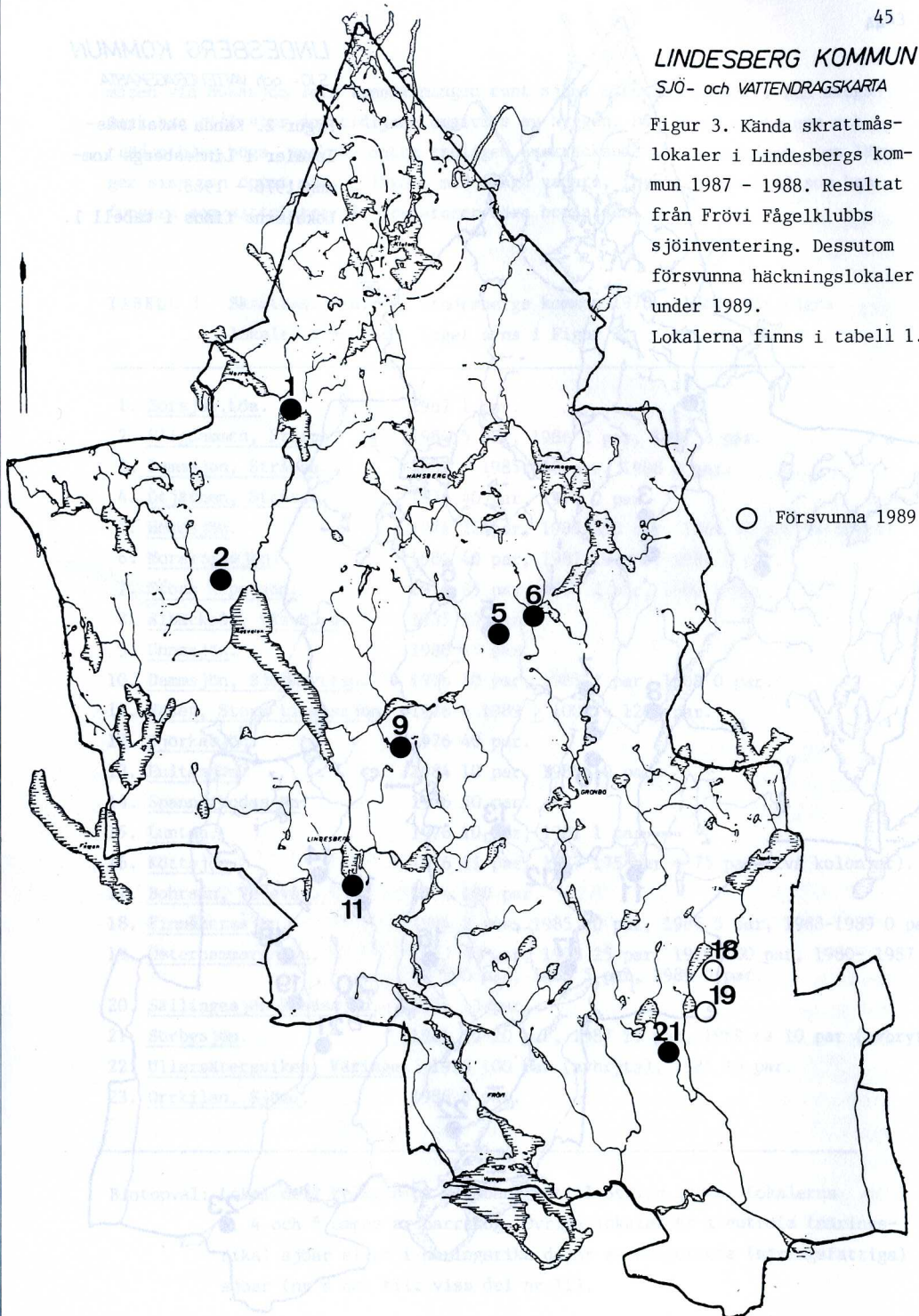

LINDESBERG KOMMUN

SJÖ- och VATTENDRAGSKARTA

Figur 3. Kända skrättmåslokaler i Lindesbergs kommun 1987 - 1988. Resultat från Frövi Fågelklubbs sjöinventering. Dessutom försvunna häckningslokaler under 1989.

Lokalerna finns i tabell 1.

SKRATTMÅSKOLONIN VID NÄSET, STORA LINDESSJÖN

I slutet av 1980-talet är skrättmåsen, vad beträffar antalet häckningslokaler och i enlighet med tabell 1, sällsynt i Lindesbergs kommun. Antalet häckningslokaler är knappast fler än tio och arten är i stort koncentrerad till endast en häckningslokal, nämligen Näset, Stora Lindessjön.

Vid Näset, Stora Lindessjön häckar minst 1000 - 1200 par och antalet par har varit mycket konstant under en lång följd av år (Andersson 1988). Kolonin är en av de största i Örebro län och i Västmanland är det endast kolonin vid Asköviken utanför Västerås som är större.

Kolonin grundades troligen under perioden 1925 - 1930 (genom Hans Resare muntligen) och var redan de första åren på 1930-talet väl etablerad med åtskilliga par. Därefter tillväxte kolonin stadigt och 1971 räknade Fältbiologerna i Lindesberg 1500 par (stencil 1971). Under 1980-talet har försök till räkning av övertecknad resulterat i 1000 - 1200 par sedan 1985.

Att uppskatta och räkna en koloni av Nässets storlek är mycket svårt och några exakta siffror är i praktiken omöjligt att erhålla, såvida man inte räknar bona. Att ge sig ut i kolonin och räkna bon bedöms dock som en allt för stor störning. Metoden som använts vid Näset för att skatta antalet par har varit omvandling av antalet räknade individer till par. Detta innebär att antalet individer har dividerats med två och resultatet har varit lika med antalet häckande par. Detta förfarande leder troligen till en underskattning av kolonins storlek eftersom många av mäsarna kan vara borta från kolonin vid räkningstillfället.

Problemet att räkna kolonin vid Näset är tyvärr dokumenterat i resultatet från den rikstäckande skrättmåsinventeringen som redovisas av Fredriksson (1979). Där anges 200 par häckande år 1973, vilket torde vara en slarvig summering.

Litteratur:

- Andersson, M. 1988. Fågelstället. Näset, Stora Lindessjön. Pandion 4:23-24.
 Alexandersson, H., Ekstam, U., Forshed, N. 1986. Stränder vid fågelsjöar.
 Bohlin, S-E. 1988. Skrättmåsen i Dalarna 1986. Fåglar i Dalarna, 21: 111-130.
 Douhan, B. 1988. Skrättmåsen i Uppland 1987. Fåglar i Uppland, 15:29-42.
 Fredriksson, S. 1979. Skrättmåsen i Sverige. Vår Fågelvärld, 38:173-200.
 Girell, B. 1942. Asköviken - en fågelrik mälarvik. Vår Fågelvärld, 1:59-62.
 Malmstigen, J-E. 1979. Sjöinventering i Lindesberg kn 1977-78. Fåglar i X-län, supplement 2 1979, 47-52.
 Rosenberg, E. 1947. I Närkingska fågelmarker. Natur i Närke: 233-272.
 Sjöstedt, E. 1947. Väringsbygden. Natur i Närke: 66-80.
 SOF. 1978. Sveriges fåglar. Stockholm.
 Svensson, S. 1989. Övervakning av fåglarnas populationsutveckling och reproduktionsförmåga. Årsrapport 1988:35.